

# رجال صدر مشروطیت

-- ۵

## سعدالدوله (میرزا جوادخان)

میرزا جوادخان سعدالدوله پسر حاجی میرزا جبار ناظم المهام تندرگرمچی که بعدها قونسول ژنرال در بغداد شد و نیز مدیر روزنامه «وقایع اتفاقیه»، پسر حاجی سرفرعی خوئی است. سن او بیش از ۲۵ سال است. سابقاً یعنی قبل از چهل سالگی در تلنگرافخانه در زمان ریاست علی قلی خان نجیرالدوله در تبریز مستخدم بود و بعدها رئیس مدرسه مظفری تبریز بود. در همان اوان بواسطه بدرفتاری که بازن خود دختر نجیرالدوله میکرد از طرف نجیرالدوله شدیداً تنبیه و از تلنگرافخانه خارج شد و کینه این مطلب را در دل گرفت. پس از خروج از تلنگرافخانه در وزارت خارجه مستخدم و مدتها در طهران مشغول بود. بالاخره در اوایل سلطنت مظفرالدین شاه وزیر مختار بلژیک گردید، و میگویند پایه ثروت او بواسطه خرید اسلحه بود که مظفرالدین شاه در فرنگستان بتوسط او کرده بود. در حدود سال ۱۳۲۱ بطهران آمد. در موقعی بود که صدارت با شاهزاده عبدالعزیز میرزا عینالدوله بود و پس از تخصیص توفیق وزیر تجارت گردید و خود را جزو متجددین قلم داد و محرمانه بر ضد عینالدوله و بلژیکی های مستخدم گمرک و مالیه انترینگ میکرد. عینالدوله مطلب را دریافت و در سال ۱۳۲۳ پس از قضیه چوبزدن علاءالدوله حاکم طهران تجار را، عینالدوله او را معزول کرد و معلولاً بطرف یزد تبعید نمود و او از محل حبس فرار کرده خود را بتلنگرافخانه انگلیسها انداخت و در آنجا بود تا پس از شش ماه بهمراهی ملیون تازه ایران بطهران وارد شد و از طرف طهران وکیل گردید. در اول خیلی کارش بالا گرفت ولی بعد بواسطه انترینگ بر ضد مرتضی قلی خان صنیعالدوله رئیس مجلس بواسطه کینه دیرینه و خودسریهای دیگر در ۱۳۲۵ از مجلس خارج، و بعد از مدتی که کابینه بریاست میرزا محمدخان مشیرالسلطنه تشکیل گردید او هم وزیر خارجه شد ولی بواسطه تعطیل اجزاء وزارت خارجه بر ضد او تقریباً ۲۵ روز دیگر معزول گردید، و چون تمام ملیون بر ضد او بودند نتوانست در منزل بماند در سفارت هلند رفت و متحصن گردید. در سال ۱۳۲۷ که مجلس بسته و محمدعلی میرزا مستقل بود اول بوزارت خارجه و بعد بعنوان کفیل ریاست وزراء از طرف ابوالقاسم خان ناصرالملک که در فرنگستان رئیس الوزراء گردید بود و پس از فتح طهران جزو اشخاصی بود که از طهران تبعید گردید و مدتها در یارسان اقامت داشت. در سال ۱۳۳۳ بطهران مراجعت کرد و ثانیاً بواسطه فشار خارجها مقام رئیس الوزرائی را باو دادند ولی بواسطه هيجان عمومی در طهران فردای آنروز شاه از این عمل منصرف گردید و والی حال که سال ۱۳۳۶ است در طهران بی شغل است.

## سعدالسلطنه (آقا باقر)

سعدالسلطنه قبیله منتهای مدید حاکم قزوین بود. از محترمین دربار ناصرالدین شاه و مقربین آنزمان بود. راه شوسه قزوین بطهران را اول او امتیاز گرفت و ساخت (۱). از اشخاص متمول ایران

بود. سن او متجاوز از شصت سال بود. هیچ سواد نداشت و حتی یک سطر از کافدرنا نمی توانست بخواند. در حدود ۱۳۲۸ حاکم زنجان بود و با آخوند قربانعلی مجتهد زنجانی کدورت شدیدی حاصل کرده بود و کم کم کاربالا گرفت و در اواخر سال ۱۳۲۸ ملاقربانعلی که از متنفذین نمره اول زنجان بود حکم داد مردم ریختند خانه حاکم و بطور خیلی ناهنجاری او را مقتول نمودند. در موقع حکومت آخری امین الدوله در تبریز مشارالیه همراه او در آذربایجان و مدتها حاکم ساوجبلاغ مکرری بود.

### سعد الملك ( مهدی خان مافی )

پسر میرزا حسن ( مافی یکی از ایلات ساکن در اطراف قزوین است ) . سن او نزدیک به ۳۷ سال است . داماد کامران میرزا نایب السلطنه است . شغل معینی ندارد . شغل رسمی او صرف کردن مال پدر است .

### سعید السلطنه آذربایجانی ( حاجی فتح الله خان )

پسر میرزا رفیع نظام العلماء تبریزی . برادر ناصر السلطنه . سن گویا ۴۰ سال ( ۱۳۳۶ ) . در دوره سلطنت مظفرالدین شاه مدتی پیشکاری حکومت طهران و مدتی هم ریاست نظمیة طهران به عهده او محول بود . در سال ۱۳۲۴ حاکم بوشهر بود . اخلاقاً و عملاً هیچ ربطی بناصر السلطنه ندارد . یکی دو سفر هم بفرنگستان کرده است . سناً کوچکتر از ناصر السلطنه است . در اوایل مشروطیت در موقع ریاست وزرانی ناصر الملك نیز رئیس نظمیة طهران بود .

### میرزا سلیمان خان

پسر آقامیرزا علی مستوفی آشتیانی متخلص بمیکده ( آقامیرزا علی سابقاً در جزو وزارت لشکر مستخدم بود ) . سن او متجاوز از ۴۵ سال است . در سابق جزو وزارت جنگ مستوفی اول و سررشته دار کل وزارت لشکر بوده و از طرفداران آزادی و مشروطیت و با حاجی میرزا نصرالله ملک المتکلمین ناطق معروف بهشتی ( بهشت یکی از دهات اصفهان است (۱) ) خصوصیت کامل داشت . قبل از بستن مجلس شورای ملی ۱۳۲۶ چون رئیس یکی از انجمنها بود ( انجمن برادران ) و چون آن انجمن معروفیتی بمشروطه طلبی داشت برحسب امر محمدعلی میرزا سلیمان خان دستگیر شد و چندین ماه در حبس بود . پس از فتح طهران ۱۳۲۷ و تشکیل حکومت جدید بعد از چند ماهی بمعاونت وزارت مالیه منصوب و بعد در حدود ۱۳۲۹ بحکومت عراق نایل شد و در حدود سال ۱۳۳۳ معاون وزارت داخله گردید و در همین شغل بود که در محرم ۱۳۳۴ با سایر آزادی خواهان برای مدافعه از قشون روس مهاجم بطهران بطرف قم و ساوه حرکت کرده و حالیه که صفر ۱۳۳۶ است در اسلامبول است .

### شاهزاده سلیمان میرزا

پسر محسن میرزای کفیل الدوله ابن حاجی محمد طاهر میرزا ابن جهانگیر میرزا ابن عباس میرزا نایب السلطنه ابن فتحمنی شاه قاجار . تحصیلات خود را در تهران تمام کرده . سابقاً در جزو اداره نظمیة مستخدم بود و در حدود ۱۳۳۴ در کرمانشاه در اداره گمرک بود و ریاست کلی مدرسه را هم دارا

(۱) بهشت ده اصفهان نیست بنا بقول اولاد آن مرحوم مردم این لقب را بپدر وی داده بودند بمناسبت زهد و تقوی او . ( این عبارت بامداد در ذیل صفحه نوشته شده - بحمله یغما )

بود. از اول طرفدار آزادی و جزو کارکن های متجدد بود. در دوره دوم مجلس شورای ملی (۱۳۲۷) پس از فوت برادرش یحیی میرزا از طرف مجلس شورای ملی و کیل و در جزو فرقه دمکرات معرفی گردید و بعد از چندی سمت «لیدری» (ریاست) پارلمانی دمکراتها برعهده او شد و شهرتی کامل حاصل کرد. در تاریخ ۱۳۲۹ که مجلس شورای ملی برحسب امر ابوالقاسم خان ناصر الملک نایب السلطنه وقت منفسل گردید بعد از چند ماهی او را دستگیر نمودند و بقم تبعید کردند. پس از چندماه از قم مراجعت کرد و در حدود ۱۳۳۱ بریاست امورات مرکز در وزارت داخله منصوب شد و بخوبی از عهده کار برآمد. در دوره سیم مجلس شورای ملی از طرف اصغهان و کیل انتخاب گردید (۱۳۳۲) و در محرم ۱۳۳۴ که وکلای مجلس و اغلبی از مشروطه طلبان برای مداخله روسها از طهران خارج شدند او هم بقم مهاجرت نمود و بریاست کمیته دفاع ملی منصوب گردید و بعد از قم باصفهان و عراق و کرمانشاه حرکت کرد و حالیه که صفر ۱۳۳۶ است در حدود ایران و عثمانی است و درانتخاب دوره چهارم طهران هم بوکالت اهالی طهران منتخب شده است. سن او قریب ۳۸ سال است.

### شرف الملک ( حاجی آقا حسن حکیم زاده )

پسر آقا علی حکمی (یکی از عنمای معقول درجه اول طهران) . سن او حالیه (۱۳۳۶) متجاوز از ۴۰ سال نیست. در سابق در سلك طلاب و مشغول تحصیلات عربی و فارسی بود. در دوره مشروطیت از حزب دمکرات بود. پس از بستن مجلس دوره اول در ۱۳۲۶ از طهران مسافرت باسلامبول کرد و بعد از مدتی برشت مراجعت نمود و با سایر مجاهدین مشغول امورات ملی شد. پس از فتح طهران در تاریخ ۱۳۲۷ بطهران آمد و جزو مستخدمین عدلیه گردید و مدتی نگذشت که بریاست یکی از محاکمات حقوقی عدلیه منتخب گردید. در تاریخ ۱۳۳۳ بریاست عدلیه یزد منصوب گشت و حرکت نکرده بود که قسمتی از احرار طهران برای حمله روسها بطهران در تاریخ محرم ۱۳۳۴ بقم مهاجرت کردند و او هم بقم رفت و حالیه (۱۳۳۶) با سایر هم مسلکهای خود در اسلامبول است. از جوانهای عاقل جدی فرقه دمکرات محسوب میشود.

### شریف الدوله ( میرزا علی محمد خان وزیرزاده کاشانی )

پسر میرزا محمدعلی تعجب کاشانی داماد شریف الدوله که مدتهای مدید رئیس محاکمات خارجه در طهران بود. سن او متجاوز از ۴۰ سال است. در حدود ۱۳۲۴ قونسول بادکوبه بود. در دوره دوم مشروطیت در ۱۳۲۵ کارگزار رشت و از طرف گیلان و کیل گردید و بطهران آمد و جزو فرقه اعتدالیون خود را معرفی کرد. بعد از چند ماهی از مجلس مستعفی و در وزارت خارجه مدیر اداره انگلیس گردید. در حدود ۱۳۲۸ معاون وزارت خارجه گردید و در موقعی که حسینقلی خان نواب سفیر حالیه ایران در برلین وزیر خارجه بود این شریف الدوله معاون او بود. در سال ۱۳۲۹ معاون وزارت جنگ گردید و بعد استعفا داد و در موقعی که از مجلس خارج شد از فرقه اعتدالی خارج و جزو دسته که تازه بنام «اتحاد و ترقی» تشکیل شده بود معرفی شد. در حدود ۱۳۳۲ کارگزار آذربایجان شد و در آن سفر بطوری رفتار کرد که اسباب تمجید تمام ایرانیان خادم ایران گردید. بکلی برخلاف گفته های سابق مردم خالصاً برای خدمت بایران شروع با اقدامات کرد بطوری که در سال ۱۳۳۵ تمام اهالی آذربایجان بیک صدا برای پیشکاری کل او را درخواست میکردند و حالیه (ربیع اول ۱۳۳۶) گویا در تبریز است. از اشخاص فعال ایران بشمار میآید. (چند سالی هم در بالکان بود).

## شهاب الدوله

اسدالله میرزا پسر عبدالحسین میرزای شمس الشعراء برادر لسان الحکمای کجعال است . سن ایشان متجاوز از چهل سال است . تحصیلات ایشان اولاً در طهران و بعد در لندن بوده است . سابقاً در تلگرافخانه مستخدم و مترجم بوده و در دوره اول مجلس شورای ملی در سال ۱۳۲۴ از طرف شاهزاده های طهران و کیل مجلس شده و در دوره دوم سال ۱۳۲۷ نیز از طرف طهران سمت وکالت مجلس را داشت . بعد بمناسبت دوستی شخصی که با میرزا حسن خان مستوفی الممالک داشت در ۱۷ رجب ۱۳۲۸ در کابینه مستوفی الممالک بوزارت پست و تلگراف منصوب گردید . و نیز در سال ۱۳۲۸ در کابینه ثانی مستوفی الممالک بهمان شغل باقی ماند . در اواخر سال ۱۳۲۹ بحکومت یزد منصوب شد و در این سفر بکلی برخلاف انتظار مردم رفتار کرد . پس از مراجعت او جمعی از اهالی یزد بطهران آمده از رشوه گیریهای بی انصافانه او بعدلیه مراجعت او را محکوم کردند . با وجود این بوزارت منصوب شده در رجب ۱۳۳۱ با اتفاق مستوفی الممالک بیاریس مسافرت کرد و در رمضان ۱۳۳۲ در کابینه مستوفی الممالک وزیر پست و تلگراف و فواید عامه شد و در سال ۱۳۳۳ نیز همان شغل را داشت . در ۱۳۳۴ در کابینه عبدالحسین میرزای فرمانفرما وزیر علوم بود . بعد از آن گویا تا حال که ۱۳۳۶ است شغلی نداشته . بسیار خوش زبان است و همیشه در مجلس شورای ملی از طرف وزرای مقطار خود مدافع بود .

۱۳۳۶

## صاحب اختیار ( غلامحسین خان غفاری )

( غفاری یکی از طوایف معروف کاشان است که میگویند از نسل ابوذر غفاری هستند ) سابقاً در اول « امین خلوت » بود و بعد « وزیر مخصوص » و بالاخره بلقب « صاحب اختیار » ملقب گردید . برادر میرزا محمدخان اقبال الدوله و پسر میرزاهاشم خان کاشی امین خلوت از اجله درباریان ناصرالدین شاه بود . در زمان سلطنت ناصرالدین شاه شغل های مختلف از قبیل ریاست خلوت و منشی حضوری و تفنگک دارباشی گری و غیره را دارا بود . در اوائل سلطنت مظفرالدین شاه حکومت فارس و کرمان و خراسان را عهده دار شد ( ۱ ) . در موقعی که مظفر الدین شاه سفر آخر بفرنگستان کرد و محمد علی میرزا در طهران بعنوان نایب السلطان بود این صاحب اختیار ترقی کرد و تقریباً اول شخص دربار شد . در تاریخ ۱۳۳۳ که ریاست کابینه بمهده میرزا حسن خان مستوفی الممالک بود در دو کابینه صاحب اختیار وزارت جنگ را داشت . سن او بیش از ۵۰ است . به نیک نفسی و ملایمت طبع برخلاف برادرش اقبال الدوله معروف است .

## صدرالعلماء ( آقا سید جعفر خاتون آبادی )

پسر آقا سید محمد باقر صدرالعلماء برادرزاده آقا سیدمرتضی صدرالعلماء خاتون آبادی است . خاتون آباد قریه ایست در هشت فرسخی طهران و اول منزلی است که بطرف مشهد میروند ) . سن او نزدیک به شصت سال بود . در اواخر عمر پس از قتل آقا سید عبدالله بهجهانی بواسطه مشروطه طلبی

۱ - در سنه ۱۳۱۷ غلامحسین خان وزیر عدلیه شد . این در نتیجه تغییراتی است که متعاقب فوت شیخ محسن خان مشیرالدوله ( ۸ ربیع الثانی ۱۳۱۷ ) و روی کار آمدن میرزا نصرالله خان مشیرالدوله واقع شد . ( حاشیه نسخه اصل بخط دیگری ) .

و همراهی کردن با احرار تقریباً ریاست علمیه طهران را داشت و در نزد عامه مقام رفیعی پیدا کرده بود. در سال ۱۳۳۵ در طهران مرحوم گردید.

### صنیع الممالک (حاجی میرزا علی نقی)

پسر حاجی ابوطالب زرگر اصفهانی. یهودی بوده. در اواخر سلطنت ناصرالدین شاه بواسطه رابطه که با حاجی حسینعلی تاجر صندوق خانه داشت قسمتی از امورات زرگری دولت باو محول گردید. در دوره سلطنت مظفرالدین شاه تمام کارهای صندوق خانه که راجع بجواهر و زرگری بود برعهده او بود. در حدود ۱۳۱۵ که با حاجی سید محمد صراف طهرانی در اسلامبول ملاقات حاصل کرد با حاجی مزبور شرکتی کرد و پسرش میرزا محمود خسان را در اسلامبول برای خرید جواهر و سایر اشیاء گذاشت و بواسطه تقلبات که در خرید میکردند بیش از صد هزار تومان بحاجی سید محمد صراف ضرر وارد آوردند. در موقع استبداد محمد علی میرزا در تاریخ ۱۳۲۷ در جلسه که تجار بیاغ شاه طهران که آئزمان دربار شاه مخلوع بود رفته بودند واحساسات خودشانرا برای باز کردن مجلس شورای ملی اظهار میکردند صنیع الممالک بر خلاف همه تجار علناً اظهار تنفر از مجلس شورای ملی کرد. یک دفعه تمام تجار صدای اعتراض را بلند کردند و مخصوصاً جوان کاسبی که میرزا غلامحسین نام داشت (و حالیه که صفر ۱۳۳۶ است در پاریس است) با نهایت رشادت گفت این مرد که فضول عقیده خودش را میکوبید و هیچکس با او همراه نیست. در حدود سال ۱۳۴۲ در سن ۷۵ سالگی در طهران با شدت هر چه تمامتر از وضع معاش وفات کرد.



### میرزا طاهر تنکابنی

از طلاب ساکن طهران و در رشته معقول و ریاضیات شهرتی کامل دارد. قبل از دوره مشروطیت شغل ایشان در طهران تدریس و در مدرسه سپهسالار جدید مشغول تعلیم علوم مذکوره بود. سن او نزدیک به ۵۰ سال است. در دوره اول انتخابات مجلس شورای ملی از طرف طلاب طهران وکیل گردید و در دوره سوم از طرف اهالی طهران وکیل گردید و در جزو فرقه دمکرات معرفی شد. در سال ۱۳۳۴ که اغلبی از احرار از طهران مهاجرت کردند او هم بقم آمد و از طرف ملیون مأمور بروجرد گردید و از بروجرد با سایر ملیون همقدم بود و حالیه (۱۳۳۶) گویا از موصل بطرف ایران رهسپار است. در دوره چهارم مجلس شورای ملی از طرف دمکراتها وکیل شد. حالیه (محرم ۱۳۳۷) در طهران است. (۱)



### ظهیر الدوله (علی خان قاجار)

پسر محمد ناصرخان ظهیرالدوله از اعیان دربار ناصرالدین شاه بود پس از مردن میرزا حسن سنی علی شاه که رئیس جماعتی از یک فرقه صوفیه بود و ساکن طهران بود ظهیرالدوله مقام ریاست را حائز و ملقب بلقب «صفا علی شاه» گردید و هنوز که ۱۳۳۶ است در ریاست باقی است. بحسن اخلاق و ملایمت طبع و نیک نفسی مشهور است. حکومتهای مختلفه در ولایات ایران کرده. در موقع توب بستن مجلس شورای ملی در شهر جمادی الاولی ۱۳۲۶ او حاکم مازندران بود و چون از اعوان مشروطیت بود خانه معروف او را که در بهترین خیابانهای طهران واقع است (خیابان علاء الدوله)

(۱) جمله آخر بعد دیگری افزوده شده است (بجاء یغما).

بحکم شاه مخلوع بتوب بستند و تمام اموال خانه او را بیغما بردند و میشود گفت تمام دارائی او بهدر رفت والی حال (۱۳۳۶) آنگاه خراب و خالی از سکنه است . سن او متجاوز از ۵۰ است .



### میرزا عباس یزدی

آقا میرزا عباس پسر آقا میرزا علی اکبر یزدی است . سن ایشان در حدود چهل میباشد . بواسطه علاقه تجارتمی که در کرمان داشت اغلب در آنجا توقف میکرد . در سال ۱۳۲۳ که اوائل انقلاب بود در موقع حکومت شاهزاده فیروز میرزای نصره الدوله پسر عبدالحسین میرزای فرمانفرما در کرمان آقا میرزا عباس برضد استبداد مشارالیه کار میکرد و بدین سبب نصره الدوله او را از کرمان تبعید نمود او هم بطهران آمد و مدتی در طهران در مدرسه دارالفنون مشغول یاد گرفتن زبان انگلیسی بود . در دوره دوم مجلس شورای ملی (۱۳۲۸) از یزد و کیل انتخاب شد ولی بواسطه ضدیت حکومت وقت نگذاشتند مسئله انتخاب او انجام یابد . پس از تعطیل دوره دوم مجلس ۱۳۳۰ از طهران بکرمان رفت و برای دوره سوم مجلس ملی از یزد و کیل انتخاب شد . در سال ۱۳۳۳ که در اصفهان بود ورقه برضد انگلیسها نشر نمود مندرجات این ورقه خیلی بانگلیسها برخورد کرده گرفتاری او را از دولت خواستار شدند . مقارن این احوال انقلاب طهران و حرکت مهاجرین بطرف قم روی کار آمد آقا میرزا عباس هم در جزو سایر و کلا از طهران حرکت کرد و باصفهان رفت و از آنجا هم مدتی در ایل بختیاری بود و بعد بکرمانشاه آمد و حالیه که سال ۱۳۳۶ است در اسلامبول صرف اوقات میکند . آقا میرزا عباس بسیار فعال و جسور است .

### سید عبدالرحیم خلخال

از اهل خلخال و سن او بیش از ۴۰ سال است . در اوایل عمر از خلخال برای تحصیل برشت . مسافرت کرد و مدتهای مدید در رشت مشغول تحصیل عربی و معقول بود . در حدود ۱۳۲۱ برای تکمیل تحصیلات خود از رشت بطهران آمد ، و در سال ۱۳۱۴ بهمراهی سید محمدرضا شیرازی مساوات روزنامه معروف مساوات را دایر کردند . پس از توب بستن مجلس در ۱۳۲۶ برای خدمت با آزادی بفقار مسافرت کرد و مدتی نیز در تمبرخان شوره نزد حاجی میرزا عبدالرحیم طالبوف بود و از آنجا بعشق آباد رفت و در سال ۱۳۲۷ برشت آمد و جزو فعالین احرار بود و از آنجا بهمدان برای مأموریتهای انقلاب روانه شد . پس از فتح طهران بطهران آمد و در وزارت مالیه مستخدم گردید و بالاخره رئیس دیوان محاسبات شد . در سال ۱۳۲۹ در موقعی که مسیو مرنارد بلژیکی مأمور خزانه دولت ایران شد او را از شغل سابق تنزل داد و در خود خزانه داری بسمت دیگری مأمور گردانید . بالاخره در سال ۱۳۳۳ بواسطه درستی در خدمت ریاست مالیه ( غار و فشافویه ) را باو دادند . در محرم ۱۳۳۴ بنا بهمراهی با آزادی طلبان و مهاجرین از شغل دست برداشته برای مدافعه از قشون روس از طهران خارج شد و با سایر احرار بود تا اواخر ۱۳۳۴ از اسلامبول بکرمانشاه رفت و پس از سقوط کرمانشاه در جمادی الاولی ۱۳۳۵ بکر کوک آمد و گویا در ماه صفر ۱۳۳۶ بطرف ایران رفت . از اشخاص معروف دمکرات و آزادی طلبان است . چند رساله کوچک از تألیفات تولستوی فیلسوف معروف روسی را ترجمه کرده است .